

Vyučování etiky na lékařské fakultě: cesta od deskriptivní etiky k mravním normám

M. Vácha

Ústav lékařské etiky Lékařské fakulty MU, Brno, přednosta prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc.

Předneseno na I. celofakultní konferenci u studiu na Lékařské fakultě MU Brno dne 17. ledna 2005

Souhrn: V práci je diskutována problematika vyučování filozofického oboru pro přírodovědecky uvažující posluchače v kontextu postavení medicíny jako disciplíny na pomezí mezi přírodovědeckými a humanitními vědami. Jsou zvažovány jak tradiční etické problémy týkající se svědomí, svobody a důstojnosti člověka, tak i nové otázky otevřené současnou biologickou medicínou. Najít přijatelná řešení pro tuto druhou skupinu problémů je o to komplikovanější, že se nelze opřít o reflexi filozofů minulých desetiletí či staletí. V závěru je stručně popsána činnost pracoviště Ústavu lékařské etiky na Lékařské fakultě MU.

Klíčová slova: lékařská etika – pozitivizmus – psychosomatika – výuka – normativní etika

Courses on ethics in the faculty of medicine: A route from descriptive ethics to moral norms

Summary: The paper discusses a topic of lecturing a philosophical discipline to medical students that are oriented towards a science in the broad context of the position of medicine as a borderline discipline between science and arts. Both traditional ethical problems regarding to conscience, liberty and dignity of human beings and new questions asked by contemporary biological medicine are reflected. To solve the latter group of the problems seems to be much more complicated especially because it is not possible to bank on the reflections of philosophers of past decades or centuries. In the final part of the paper there is a brief review of the activity of the Institute of Medical Ethics in the Faculty of Medicine of Masaryk University.

Key words: medical ethics – positivism – psychosomatics – education – normative ethics

Medicína byla od svých prvopočátků na úsvitu lidstva z dob lovců a sběračů vnímána jako obor umístěný kdesi mezi zemí a nebem, mezi světem hmotným a duchovním. Starověký léčitel býval považován za prostředníka mezi bohy a lidmi, vládl mimořádnými schopnostmi a jako takový byl i uctíván. I středověk a nastupující novověk ještě vnímali medicínu jako obor stojící kdesi na pomezí mezi přírodními a humanitními vědami. Jistě není náhodou, že i dnes je lékařství jako jediný z oborů studovaných na univerzitách vázaný přísahou.

Od dob Augusta Comteho se však pohled na svět a společnost změnil a ani lékařství neuniká novému vidění věcí. Comteho pozitivizmus si všímá všeho hmotného a měřitelného

a má tendenci neměřitelné popírat jako takové. V medicíně vzniká „evidence-based medicine“ (medicína založená na faktech), která si všímá pacienta jakožto souboru tkání, či jako souboru orgánů, které je třeba případně opravit. Pokud naměřené parametry nejsou v normě, pak je úkolem lékaře vrátit čísla do mezí, které lze považovat za standardní. Pokud jsou všechny naměřené veličiny ve svých statisticky přijatelných mantinelech, pacient je prohlášen za zdravého a jeho nářky a stížnosti jsou klasifikovány jakožto subjektivní; což konec konců jsou – jenomže to neznamená, že by nebyly závažné. V posledních letech tak nastává ústup z pozic biologické medicíny a pomyslné kyvadlo se přibližuje opět k ce-

lostnímu pohledu na pacienta, je znovuobjevena psychosomatika a duchovní rozměr člověka. Současná medicína se tak obloukem vrací ke svým počátkům: k vědomí, že pacient má krom „soma“ rovněž „psyché“, která je neméně důležitá.

Zřejmě není náhodou, že i na naší fakultě byla na poslední schůzi akademického senátu konstatována sice dostatečná úroveň znalostí oborů biologické medicíny a teoretických vědomostí, tedy všeho co bychom mohli zařadit do empirických přírodních věd, avšak naprostá nedostatečnost psychologické praxe mediků, neschopnost komunikace s pacientem, komunikace lékaře se zdravotnickým personálem a komunikace lékařů mezi sebou. Důsledkem je, že také

stížnosti pacientů se nejčastěji týkají jednání zdravotnického personálu a ne kvality odborné práce. Znovu tedy objevujeme to, co generace před Augustem Comtem velmi dobře znaly: lékařství se netýká pouze dokonalé znalosti měřitelných fenoménů, ale též nejméně stejně tak důležitých znalostí neměřitelných fenoménů, úcty k lidské bytosti, komunikace verbální či nonverbální – a pochopitelně filozofie a etických rozhodování.

V seminářích lékařské etiky na našem ústavu je trend „evidence-based medicine“ a přírodovědeckého vnímání světa zřetelně patrný: našim studentů nečiní potíže nastudovat příslušné kapitoly z lékařské etiky, jsou-li rozděleny do bodů a podbodů, a naučit se, co říká ten či který kodex nebo mezinárodní smlouva. Co jim naopak potíže činí, je formulace vlastního stanoviska podepřeného relevantními argumenty. Jinými slovy, naši medicí jsou schopni nastudovat dějiny filozofie, ale nikoli filozofovat. Neměřitelné fenomény, jako je svědomí, svoboda či důstojnost člověka bývají medicí uchopovány jen ztuha.

V našich seminářích se tedy jedná o to napomoci studentům identifikovat etické problémy a dokázat je odlišit od biologických a legislativních. Cílem seminářů je pak snaha, aby v případě morální volby činili naši budoucí lékaři rozhodnutí spíše lepší než horší. K tomu při výuce napomáhají i modelové kazuistiky, které ilustrují etické postoje jednotlivých filozofických škol. Jde ovšem nejen o deskriptivní etiku, rozkrytí problému a poukaz na to, co ten či onen filozof soudí, ale především hledání normativní etiky, identifikace hodnot přijatelných všemi účastníky dialogu a stimulace morální představitosti posluchačů.

Zde se ovšem jedná o tradiční otázky lékařské etiky, a tyto problémy byly promyšleny již mnoha generacemi filozofů před námi v průběhu stovek let.

Krom toho se ale každý den setkáváme s naprosto novými problémy či celými okruhy problémů, které nikdy nikdo před námi nebyl nucen řešit.

Ač se to nezdá, lékařská etika je jedním z nejbouřivěji se rozvíjejících se oborů, a obrazně řečeno, s každým novým zapnutím počítače jsme konfrontováni s novými skupinami problémů. Současné otázky by se daly rozdělit do 3 skupin:

1. Etická vyústění nových poznatků biologické medicíny, ať se již týkají etických dopadů poznání lidského genomu, genových terapií somatických nebo i zárodečných buněk, reprodukčního a tzv. terapeutického klonování, reprodukční medicíny, otázky tzv. nadbytečných embryí, redukci těhotenství, rozprodávání oocytů, rozebírání nadbytečných embryí na náhradní součástky, celé problematiky embryonálních kmenových buněk či nových poznatků z genetiky chování, sociobiologie či evoluční psychologie. Ve všech vzpomínutých oblastech přináší každý nový den nové, většinou eticky problematické objevy. Říká se, že v celosvětovém projektu lidského genomu předběhla molekulární genetika na chvíli fantazii autorů science-fiction. Naneštěstí se zdá, že ve výše uvedených oblastech výzkum často předbíhá i etickou reflexi problémů.

2. Sledovat nové dokumenty, které reflektují tyto poznatky, např. Úmluva o lidských právech a biomedicíně Rady Evropy z Ovieda 1997, kterou naše republika podepsala v červnu 1998 a která byla již v roce 2001 ratifikována, a má tedy pro nás vyšší závaznost než státní zákony, dokumenty UNESCO, např. Všeobecná deklarace o lidském genomu 1997 nebo Mezinárodní deklarace o lidských genetických datech z roku 2003.

3. Rušení matoucích pojmů, jako je tzv. pasivní vs aktivní eutanazie, tzv. terapeutické klonování a dalších.

Na našem ústavu se šťastně setkala skupina pracovníků, z nichž každý je díky své specializaci schopen postihnout lékařskou etiku z jiného úhlu pohledu: vedoucí ústavu lékařské etiky prováděla dlouhá léta klinickou praxi na interních odděleních klinik, rovněž tak jako onkologický výzkum s účastí lidských subjektů, další pracovník je psychiatr, ovšem Ph.D. složil v oboru filozofie a ještě další je molekulární biolog. Je snahou, aby každý z našich pracovníků měl ukončené vzdělání jak v medicínském či přírodovědeckém oboru, tak i ve filozofii či příbuzných vědách.

Praxe vyučování lékařské etiky na zahraničních univerzitách vychází ze zkušenosti, že je třeba tento předmět vyučovat nikoli pouze jednou během studia medicíny, ale v různých obdobích v průběhu celého studia. Všichni studenti tak získají základní úvod do problematiky již v prvních ročnících studia, a postupně by se však k etickým problémům měli vracet v klinických předmětech.

Stejným způsobem probíhá výuka i na naší fakultě, seznámení s oborem probíhá formou přednášek pro studenty prvního ročníku a formou seminářů pro studenty čtvrtých ročníků.

Říká se, že filozofům jde zpravidla lépe kladení otázek než hledání odpovědí. Pokud se nám při výuce daří především klást otázky a pokud z našich blokových seminářů odchází studenti znejistěním, že věci možná nejsou tak průzračné, jak se domnívali na začátku týdne, můžeme být spokojeni.

Mgr. et Mgr. Marek Vácha
www.med.muni.cz
e-mail: mvacha@med.muni.cz

Doručeno do redakce: 3. 2. 2005